

УДК: 378. 011. 3-057. 87 : 37. 017

*Мар'яна Гордійчук
Mariana Hordiichuk*

МЕТОДИКА АКТИВІЗАЦІЇ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В КОНТЕКСТІ ПРОБЛЕМИ МОВЛЕННЕВОГО РОЗВИТКУ

METHODS OF ACTIVISATION COGNITIVE ACTIVITY IN THE CONTEXT OF SPEECH DEVELOPMENT OF PRESCHOOL CHILDREN

Серед багатьох аспектів дошкільної лінгводидактики проблема розвитку мовленнєвих умінь і навичок у дітей дошкільного віку завжди привертала увагу як теоретиків, так і практиків.

Своєчасне і якісне засвоєння правильної звуковимови – важлива умова повноцінного мовленнєвого розвитку дитини. Оскільки мова стає предметом вивчення з початку шкільного навчання, то в дошкільному віці необхідно формувати в дітей усвідомлене ставлення до усного мовлення як мовної дійсності.

У класичній і сучасній лінгводидактичній науці рівень мовлення вважається одним із основних показників розумового розвитку дитини, проте в сучасній методиці особливості усвідомлення дошкільниками мовної дійсності, зокрема потенційні можливості їхнього мовленнєвого розвитку на кожному віковому етапі, вивчено недостатньо. Дослідження окресленої проблеми, без сумніву, важливе як для загального мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку, так і для їхньої підготовки до систематичного навчання в школі.

Ключові слова: *пізнавальна діяльність, загальні когнітивні навички, умови оптимізації працездатності, цілеспрямованості вивчення, мотивації вивчення, методика викладання.*

Упродовж усього дошкільного віку головним інструментом виховання дитини є слово як найважливіший важіль збереження соціальної традиції, а художнє слово, на нашу думку, неодмінно підсилює його значущість. Тому рекомендуємо використовувати художні твори, у яких змальовано позитивну парадигму виховання словом з метою підсилення соціально – значимих понять, як одвічно цінних: материнство (В. Сухомлинський «Найгарніша мама»), родина (Т. Шевченко «Садок вишневий»), героїство (українська народна казка «Два Івани»), праця (В. Сухомлинський «Я вирощу внучку, дідусю»), радість (В. Байкова «Казочка про зажурений шланг»), допомога (М. Стельмах «Колосок до колоска»), слухняність батькам (К. Ушинський «На що тобі?», В. Струтинський «Жива казка») та ін. Не можна не згадати серйозну роль малих фольклорних жанрів у цьому аспекті.

У результаті спостереження за поведінкою дітей у книжковому куточку, як у зоні самостійної художньої діяльності дошкільників, уважаємо цілком правомірним продовжувати психолого-педагогічний супровід цієї діяльності у формі консультацій дітей вихователями. На нашу думку, в дошкільному віці процесом взаємодії дошкільників з книгами, в будь-якому випадку, потрібно керувати, але за законом збалансованої дієвої допомоги, бо за словами Є. Фльоріної, «пасивне керівництво..., так само як і активне, але помилкове керівництво дають небажану реакцію спаду інтересу»

Книжки пояснюють дітям світ. Життя не зупиняється ні на мить, і, звертаючись до книги, дитина багаторазовим перечитуванням творів може досягти сприйманням, розумом, почуттям, його мінливості і різнобарвності. Молодші учні можуть усвідомити також найскладніші речі, якщо письменник говорить з ними доступною та образною мовою. Чим глибші й абстрактніші

ідеї, які треба донести до серця і розуму дитини, тим доступнішими й емоційнішими мусять бути мова та образи твору.

Водночас, українська мова виконує дві найважливіші функції – є засобом розвитку особистості й засобом пізнання та спілкування. Відомо, що розвиток людини відбувається в розумовому й емоційному планах.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати ефективні методи та прийоми активізації пізнавальної діяльності як умова мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку.

Важливе місце в системі засобів мовленнєвого розвитку, навчання і виховання дошкільників посідає художнє слово. Його вплив на мовну освіту дітей було розкрито в роботах видатних учених, педагогів, письменників (О. В. Духнович, С. Ф. Русова, Г. С. Сковорода, І. І. Срезневський, Є. І. Тихеева, К. Д. Ушинський, І. Я. Франко та ін.).

Розуміння сутності комунікативно-мовленнєвого розвитку та особливостей його перебігу у дошкільному віці дає нам право перейти до розгляду досліджень, які стали засадничими при визначенні чинників та критеріїв комунікативно-мовленнєвого розвитку дошкільника. Це питання умовно розподілимо на такі напрями: визначення сутності поняття «розвиток» у контексті окресленої проблеми; огляд чинників комунікативно-мовленнєвого розвитку дошкільника; встановлення критеріїв комунікативно-мовленнєвого розвитку дошкільника.

Поняття «розвиток» учені трактують по-різному. Розвиток, перш за все, характеризується якісними змінами, появою новоутворень, нових механізмів, процесів, структур.

Розвиток – це складний інволюційно-еволюційний поступальний рух, у ході якого відбуваються прогресивні інтелектуальні, особистісні, поведінкові, діяльнісні зміни в самій людині (Л. С. Виготський, Б. Г. Ананьєв). Загальними характеристиками розвитку (за Л. І. Анцифоровою) є: незворотність, прогрес, нерівномірність, збереження попереднього в новому, єдність змінення і збереження. Американський психолог Р. Сірс уважав, що природу дитячого розвитку визначає практика дитячого виховання

Дослідження дошкільної ланки освіти засвідчують, що художнє слово є ефективним засобом розширення кола дитячих уявлень про природу й довкілля, збагачення запасу різногалузевих знань, а також морального та емоційно-ціннісного розвитку. Водночас, будь-який літературний твір – фольклорний чи авторський – має стимулювати мовленнєву й інтелектуальну активність дитини, її мислення та уяву, бути для маленького читача (слухача) об'єктом цілеспрямованих спостережень, елементарного аналізу, творчих дій.

Для експериментального дослідження розвитку мовлення старших дошкільників можна використати такі психодіагностичні методики:

- з метою виявлення рівня розвитку мовлення – «Методика Ебінгауза»;
- з метою визначення рівня розуміння граматичних конструкцій – «Методика вивчення розуміння ситуацій на основі слухового та зорового сприймання», «Тест розрізнення та вибору фонем»;
- з метою визначення індивідуальних особливостей у вияві літературної творчості – методика «Придумай казку».

Про досягнення певного рівня психічного розвитку дитини свідчать новоутворення віку. Так, уява є центральним психологічним новоутворенням дітей дошкільного віку. Якщо проаналізувати Державні програми навчання і виховання дітей дошкільного віку, то уваги цьому психічному процесу приділяється якнайменше. Традиційно складена і традиційно наявна у нас система дошкільного виховання і навчання фактично не містить у собі (або містить недостатньо) спеціальних заходів, спрямованих на послідовний і стематичний розвиток у дітей уяви. В цих умовах їхня уява розвивається, в основному, лише стихійно і в результаті, як правило, не досягає високого, а нерідко навіть і задовільного рівня свого розвитку.

Причиною такої ситуації є складність самого процесу розвитку уяви. І, як зазначає О. Є. Кравцова, уяві неможливо навчити так само, як навчаємо дітей складати числа або дізнаватися літери.

Основним і найбільш радикальним засобом виходу з цього положення, звичайно ж, є зміна змісту і методів навчання, їх спеціальна орієнтація на розвиток у дітей здатності до творчості.

Одним із часткових, доступних способів зміни описаної ситуації є цілеспрямований розвиток уяви дітей у ході спеціально організованих у межах дошкільного закладу ігрових занять, спрямованих на розвиток особистості дитини-дошкільника та її уяви.

Розглянемо, як можна засобом художнього слова сприяти розвитку особистості дитини, мовлення та розвитку її уяви як одного з новоутворень дошкільного віку.

Так, наприклад, під час ознайомлення дітей з віршем «Вишеньки», можна запропонувати:

- Намалювати віршик.
- Описати за уявою образи персонажів.
- Уявити, що буде потім.
- Виготовити з паперу або покидькового матеріалу дерево вишні, або сімейне дерево.
- Зобразити міміку та жести дітей.
- Розіграти етюд за віршем.
- Уявити себе деревом і передати його думки і почуття.
- Назвати, якомога більше шляхів використання вишень людиною.
- Назвати якнайбільше слів для опису вишеньок.
- Назвати, які фрукти схожі на вишеньки.
- Придумати казку про вишні.

Запропонувати пограти в гру «Уяви собі...», «... якби раптом ожили усі фруктові дерева: груша, слива, яблуна, вишня тощо. Що б вони тобі сказали?» – кажете ви дитині, пропонуючи пограти в гру «Уяви собі...». У відповідь на ваше питання малюк повинен придумати, що ж таке важливе могли б сказати йому дерева. Ідеї можуть бути найнеймовірніші і найсмішніші (за І. А. Барташніковою, О. О. Барташніковим) [4].

- Пограти в гру «Я – листочок».
- Як ви думаєте, яка зараз пора року?
- Подивитися у віконце – скільки красивих листочків. І жовтих, і зелених, і червоних! А хотіли б ви зараз побути красивими листочками? Ну, тоді давайте перетворимося на різнокольорові листочки.
- Закрийте очі. Я рахую: «Раз, два, три». Ось ви і листочки. Хто жовтий листочок, хто червоний, а хто зелений. Живуть наші листочки на могутньому дереві.
- Ось яке могутнє дерево!
- Осіннє сонечко пригріває, листочкам дуже приємно.
- Але раптом подув сильний вітер, і всі листочки задзвеніли пісеньку: «Дме, дме вітер, дме-задуває, жовті листочки з дерева зриває і...».

Від сильного вітру листочки один за іншим стали падати на землю. Падають листочки на землю плавно, нечутно. Лягли на землю і відпочивають. А вітер тут як тут, знову підхопив листочки і підганяє їх, підганяє, листочки знову задзвеніли свою пісеньку: «... І летять листочки, кружляють по доріжці, падають листочки прямо до нас під ніжки».

Наші листочки шарудять від вітру.

І опинилися листочки на веранді дитячого садка.

Забилися вони в кут веранди, щоб вітер їх не знайшов.

І так на веранді заснули.

А нам, дітки, пора повертатися в групу.

Закрийте всі очі, я рахую до трьох, і ви розплющете очі: «Раз, два, три».

Ось ми і повернулися назад (за О. О. Аляб'євою) [3, с. 21].

Проведена робота показала, що дітям набагато цікавіше створювати щось нове, оригінальне (казки, поробки, малюнки), ніж відтворювати раніше сприйняте. Така діяльність хоча і є цікавою, але ж вона одночасно є і важкою для дитини. Дуже часто діти намагаються передати уже відомий зміст, навіть не змінюючи його. Однією з причин такого явища є недосконалість системи освіти, коли дитина вважає вірною ту відповідь, яку повторила за вихователем.

Ефективність процесу виховання дітей дошкільного віку з придбанням належного соціокультурного досвіду та активізації мовленнєвих умінь і навичок вбачаємо у синергетичності впливів родини та ДНЗ. Для реалізації означеної ідеї вважаємо за необхідне створення умов:

- створення єдиного соціокультурного контексту виховання і спілкування у ДНЗ та в сім'ї, розгляд дитячих інтересів з урахуванням чинників соціального та полікультурного середовища (родина, ДНЗ, культурно-просвітницькі установи);
- забезпечення вихователя соціокультурним інструментарієм;
- забезпечення різноманітності форм та змісту занять із використанням фонду дитячої літератури.

Не затьмарювати живої, безоглядної дитячої віри в дивосвіт, відкривати перед дитиною життєдайні фольклорні джерела, будити в ній творчі початки, провокувати могутній поштовх фантазії – у цій поетизації дитячої душі – глибокий сенс педагогіки Лесі Українки, який ще маємо осягнути. Впевнились, що поетичні твори поетеси, написані для дітей, сповнені радістю, оптимізмом, любов'ю до життя, навчають добру. Ліричний світ цих поезій надзвичайно образний, із відчутними народно-поетичними мотивами.

Художній стиль відіграє в житті дитини важливішу роль, ніж у дорослих. Окрім того, що фольклор (у першу чергу) і художня література відкривають духовний світ перед дитиною, вони виконують ще й дидактичну функцію. По-перше, вироблені спеціальні жанри, що розвивають мовний апарат, вправляють дитину у вимові окремих звуків, складних звукосполук. По-друге, цей стиль активізує мовний розвиток. Чому? Завдяки ритмізованості і римах художніх текстів дитина легко запам'ятовує їх і при потребі користується як зразками. Чим менша дитина, тим менший у неї і запас слів, і досвід їх поєднання, тим більша потреба у готових мовних формулах. Це помічаємо у випадках, здавалось, немотивованого вживання фрагментів художніх текстів (та їх перефразування) відповідно до ситуації. Поступово готові зразки стають моделями, за якими дитина формулює вже цілком самостійно свої думки. Отже, мовний розвиток віддзеркалює те, яке місце посідає в житті дитини поетичне слово, а різні прояви художнього стилю самої дитини створюють підґрунтя для формування яскравої мовної особистості. Звичайно, марно вимагати від кожного однакового оволодіння основами художнього стилю, але прагнути варто.

Використання художнього слова в практиці роботи з дошкільниками слугує ефективним засобом розвитку мовлення та мислення, що забезпечує успішне виконання ними навчальної та пізнавальної діяльності.

Отже, ефективність процесу виховання дітей дошкільного віку з придбанням належного соціокультурного досвіду, який характеризується паралельним ушляхетненим розвитком емоцій, нахилів, інтересів убачаємо у синергетичності впливів родини та ДНЗ. Для реалізації означеної ідеї вважаємо за необхідне створення умов:

- створення єдиного соціокультурного контексту виховання і спілкування в ДНЗ та в сім'ї, розгляд дитячих інтересів з урахуванням чинників соціального та полікультурного середовища (родина, ДНЗ, культурно-просвітницькі установи);
- забезпечення вихователя соціокультурним інструментарієм;
- забезпечення різноманітності форм та змісту занять з використанням фонду дитячої літератури.

Список використаних джерел

1. Аматыєва О. П. Методика навчання виразності мовлення дітей старшого дошкільного віку : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13. 00. 02 «Теорія та методика навчання (російська мова)» / О. П. Аматыєва. – Одеса, 1997. – 24 с.
2. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» / Міністерство освіти і науки України, Академія педагогічних наук України ; наук. ред. та упоряд. О. Л. Кононко. – Київ : Світич, 2008.
3. Богуш А. Мовленнєвий компонент дошкільної освіти / А. Богуш. – Одеса : Ярослав, 2004. – 175 с.
4. Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика / А. М. Богуш, Н. В. Гавриш. – Київ : Вища шк., 2007. – 542 с.

5. Богуш А. Методика організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей у дошкільних навчальних закладах. Підручник для студентів вищ. навч. закладів факультетів дошкільної освіти / Богуш А., Гавриш Н., Котик Т. – Київ : Видавничий Дім «Слово», 2006. – 304 с.
6. Гончаренко А. Сучасні підходи до розвитку мовлення дітей // Дошкільне виховання. – 2004. – №7. – С. 22-23.
7. Гончаренко А. М. Розвиток мовленнєвої компетентності старших дошкільників : навчально-методичний посібник до Базової програми «Я у Світі» / А. М. Гончаренко. – Київ : Світич, 2009.
8. Дитина в дошкільні роки. Програма розвитку, навчання та виховання дітей / за наук. ред. К. Л. Крутій. – Запоріжжя : ТОВ «ЛППС» ЛТД, 2000. – 268 с.
9. Костюк Г. С. Здібності та їх розвиток у дітей / Г. С. Костюк. – Київ : Знання, 1963. – 80 с.
10. Максименко С. Д. Загальна психологія: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / С. Д. Максименко. – [3-тє вид., перероб. і допов.]. – Київ : Центр учбової літератури, 2008. – 272 с.
11. Український педагогічний словник / [укл. С. Гончаренко]. – Київ : Либідь, 1997. – 376 с.
12. Федорович Л. О. Підготовка дітей до навчання: сучасний підхід / Л. О. Федорович // Зб. наукових праць Полтавського державного педагогічного університету ім. В. Г. Короленка. – Вип. 1. – Полтава, 2001. – С. 66–71.
13. Швалб Ю. М. Возрастная психология : учебное пособие / Ю. М. Швалб, И. Ф. Муханова. – Донецк : Норд-Пресс, 2005. – 305 с.

This problem is a key one at the beginning stage of teaching because due to the optimal structure of the teaching process every pupil of the class learns the material according to his/her maximum abilities at the moment moving at the same time ahead in his/her development.

That is why the optimization of teaching foresees the obligatory optimization of pupils' studying abilities. The state of the problem of the formation of junior pupils' general cognitive skills in the psychological and pedagogical literature and teaching practice has been studied.

The main kinds of skills mentioned above are: the skill to compare, to analyze, and to find the main point, to prove, to set the links between cause and effect, to synthesize.

The formation of each pupil's interest and responsibility to study is one of the main tasks of formation of the motivation sphere of the pupil's personality. At junior school age it has such peculiarities: 1) the pupil is ready to get the goals set by the teacher but only for a short period; 2) the pupil is able to determine the importance of the lesson's goals, but he/she has no skills to compare the goals with his/her abilities and it often causes lowering of the motivation of study.

It is determined that the optimization of studying demands active creative work and special work with training motivation.

Key words: *general cognitive skills, conditions of the optimization of the ability to work, purposefulness of study, motivation of study, technique of teaching.*